

För Sverige i tiden?

Bakre raden från vänster: Anna Sofia Lundgren, Ann-Catrine Eriksson, Karin Ljuslinder och Christina Svens. Främre raden: Alf Arvidsson och Bo Nilsson.

Författarna presenteras närmare vid sin respektive artiklar. På bilden saknas Mattias Frihammar.

den svenska kungafamiljen har rönt förvåningsvärt lite akademiskt intresse jämfört med den stora plats den har i exempelvis medierna. Varför finns det så få kulturstudier om kungahuset? Kanske har det att göra med att kungen inte har någon reell politisk makt och att därför vare sig han själv eller familjen anses ha något sociokulturellt inflytande. Men att förbise det stora massmediala utrymme som ges åt familjen kan snarast betraktas som ideologi i arbete (jfr Billig 1995).

I det här temanumret diskuteras det svenska kungahuset ur olika kulturella perspektiv. Hur representeras kungafamiljen i olika medier? Vad betyder det när man skämtar om kungligheter? Vad kan man utläsa för betydelser i kungaporträtt? Hur skapas kungahuset och kungafamiljen som kulturellt betydelsebärande fenomen? Kunglig närvaro i offentliga representationer är inget nytt forskningsobjekt. Litteratur-, konst- och musikhistoria har haft att hantera mängder av hyllningar och iscensättningar, även om deras roll i ett estetiskt utvecklingsnarrativ ofta tonas ned. Även studiet av folklig kultur i historien inbegriper kungligheter. Men, då handlar det om tider då kunglighet också innebar politisk makt. Kungligheter har alltså inte varit föremål för något större kulturvetenskapligt forskningsintresse, utan främst betraktats som symboler för sin egen politiska otidsenlighet. De senaste tjugo åren har dock olika nordiska forskningsansatser till att ta sig an kungligheter synts, vanligtvis i anslutning till någon större händelse med följande massmedial exponering och folklig uppmärksamhet. Kung Olavs bortgång och Haralds tillträde i Norge 1991 har studerats som ämnen för hjältediktning och regionala kungaresor (Wyller 1994; Hauan 1995),

likaså finns studier av den norske kronprinsens och prinsessans respektive förlovningar och bröllop (Blehr 2003; Tønnessen 2003). Sven-Erik Klinkmann har diskuterat prinsessan Diana som massmedial berättelse (2002).

Bland pågående eller nyligen avslutad forskning märks bland annat statsvetaren Cecilia Åse som undersöker hur monarkin har legitimerats i Sverige i diskussioner kring den svenska författningen i statliga utredningar och riksdagsdebatter, av dess egna representanter, samt i veckopressen. Åse anlägger ett genusperspektiv och synliggör hur nationell gemenskap och identitet skapas i relation till normativa föreställningar om kvinnligt och manligt (Åse 2006; 2008). Ett perspektiv på hur svenska kungligheter i ett huvudsakligen historiskt perspektiv förhållit sig till tidstypiska medier, både kungligheters direkta användning av dem och dess mer defensiva hållning till oberoende massmedier, diskuteras i en nyutkommen antologi (Jönsson & Lundell 2009).

I Storbritannien finns en längre tradition av samtida kulturstudier av monarkin. Även här finns en inriktning som fokuserar den kungliga familjens mediepolicy och hur medierna reproducerar och ifrågasätter monarkin (t.ex. Wober 2000). Bröllopet mellan prins Charles och Diana anges ofta som startskottet för en ny typ av intresse (se t.ex. Billig 1992). Även Dianas död har givit upphov till mängder av folkliga, populärkulturella, massmediala uttryck (Walter 1999; Bowman 2000), ibland sammanförda under den kanske skämtsamma benämningen Diana Studies eller till och med Dianaology. Blain och O'Donnell hävdar emellertid att den brittiska monarkin är speciell och till skillnad från många andra europeiska monarkier inte behöver legitimera sig själv

genom att bidra till politisk modernitet (2003:9). Detta kopplar de samman med nationell självbild och ser som uttryck för att politisk modernitet fortfarande är svår att tänka tillsammans med brittisk identitet. I våra studier har vi kunnat uttyda hur en svensk självbild, eller identitet, snarare tycks förespråka, eller till och med avkräva, det svenska kungahuset ett visst mått av sådan modernitet.

CELEBRITY STUDIES

Internationellt har forskningen som berört kungligheter ur ett samtida kulturellt perspektiv inte förvånande alltså varit ganska blygsam om man bortser från den brittiska. Däremot finns forskningsfält som mer specifikt relaterar till den problematik som "kungahus" eller "kungligheter" ofta måste hantera, nämligen de kungligas särskilda status, deras kändisskap. Billig (1995) har beskrivit hur just kungafamiljer i monarkier ofta intar en position som landets första familj, hur de i sig är celebriteter.

Det internationella forskningsfält som framför andra fokuserar en sådan problematik går under benämningen "Celebrity Studies". Studier som kan relateras till detta fält har växt explosionsartat under 2000-talet med sin nu klassiska definition av kändisskap där "En celebritet är en person som är känd för att vara välkänd" (Boorstin 1961). Ett antal standardverk och "readers" har också producerats, bland andra *Stardom and Celebrity* (Redmond & Holmes 2007), *Understanding Celebrity* (Turner 2004), *Modernism and the Culture of Celebrity* (Jaffe 2005) och *The Celebrity Culture Reader* (Marshall 2006).

Celebrity Studies kan beskrivas som ett forskningsområde i tillväxt. Med sin

start i 1970-talets begynnande intresse för populärkulturella fenomen utgår det från det intresse för kändisar som har präglat västvärlden under stora delar av 1900-talet. I början av seklet var det filmstjärnor som stod i fokus och i annonseringen av nya filmer från Hollywood användes dessa som reklampelare. Här var således den individuella stjärnan central, en individualiserande tendens som även präglar mediernas nutida och utbredda intresse för kändisar. Detta intresse kan vara viktigt att påpeka. Parallellt med akademiska problematiseringar av kändisskaps och berömmelses betydelser finns en utbredd och självbeskrivande icke-akademisk narrativ om berömmelsekulturen i samtiden. När denna "berömmelsekulturs" historia ska beskrivas tar man ofta fasta på ett förmodat brott. Man menar att det skett en förändring i vem som kan bli kändis och vad som krävs av en sådan i termer av kompetens. I dag räcker det att göra bort sig på tv, är en kritisk och ofta förekommande karakterisering av tillståndet i samtiden. Det är rimligt att tänka sig att en sådan historieskrivning också präglar

forskningen på samma sätt som det är tydligt att de icke-akademiska narrativen är influerade av den vetenskapliga litteraturen på fältet (Holmes 2005). Vad gäller kungligheter finns såklart en given orsak till berömmelsen. Här blir det mer intressant att fråga sig på vad sätt berömmelsen gestaltas och vilka betydelser som därvid knyts till olika och relaterade fenomen.

En gemensam nämnare för forskningsfältet *Celebrity Studies* är dess sociala och kulturella analyser av kändisskap i vid mening. Även om enskilda celebriteter ofta används som exempel, precis som i det närliggande forskningsfältet *Star Studies*, konstrueras forskningsfrågorna oftare till själva fenomenet kändisskap eller berömmelse. Ämnena och disciplinerna som lockats av detta empiriska fält är också många. De forskningsuppgifter som antagits rör ofta relationen mellan å ena sidan kändisskap och kändisar, och å den andra begrepp som social kontroll, ideologi, representation, narcissism, manipulation, karisma, identitet, förtingligande och kommersialisering.

Även om detta internationella forsk-

Kung Carl XVI Gustaf deltar ofta i scoutarrangemang både i Sverige och utomlands. Här ombord på en båt fylld med scouter på väg från Göteborg till London 1989. Foto: Clas Göran Carlsson. Ur Herman Lindqvist och Elisabeth Tarras Wahlberg, Carl XVI Gustaf. Porträtt i tiden, Stockholm: Ekerlids förlag 2006.

ningsfält spretar kan två övergripande och interagerande teman skönjas. För det första handlar det om att studera *produktion* av kändisskap och hur denna produktion formar betydelser kring kultur och individer. Inte minst har man här intresserat sig för hur denna produktion sker i medier av olika slag: tv-program, musikvideor, film, press. För det andra är intresset riktat mot *konsumtion* och man intresserar sig för hur olika publiker, grupper och individer använder kändisar, och representationer av kändisar, i olika syften. Några förekommande idéer är här exempelvis att stjärnor fungerar som rollmodeller eller förebilder, att de förkroppsligar människors drömmar och fantasier, möjliggör en flykt från verkligheten och på olika sätt används i enskilda individers identitetsproduktion.

Tidiga inspirationskällor för *Celebrity Studies* har till exempel varit Max Webers idéer om karisma, Teodor Adornos och Max Horkheimers texter om kulturindustrin samt Roland Barthes mytbegrepp. Under senare tid har diskursteori och diskursanalys, ofta med utgångspunkt hos Norman Fairclough, varit betydelsefullt, särskilt i de studier som fokuserat medierepresentationer. Som en bakgrund för dagens intresse ligger också den stora mängd forskning som uttalar sig om det sen- eller postmoderna tillståndet; om hur skiljelinjerna förändrats och försvagats mellan offentligt och privat, berömt och vanligt, passande och opassande, fint och fult.

Det finns mycket skrivet om celebriteter, men få forskare bygger sin karriär inom fältet. Detta är ett faktum som antyder att ämnet fortfarande är ett nedvärderat kunskapsfält trots, och kanske delvis på grund av, att det är ett kunskapsområde som många har stor kännedom om

(Negra 2001). Att fältet fortfarande är i vardande antyder dock etablerandet av Routledge-tidskriften *Celebrity Studies* som startar nästa år.

CENTRALA TEMAN

De korta artiklarna i detta nummer tjänar som exempel på den forskning som vi bedriver kring det svenska kungahuset. I så gott som samtliga delstudiers material – oavsett om detta utgjorts av Svensk Damtidnings bevakning, kungaskämt, porträtt, teaterstycken eller SVT:s *Året med kungafamiljen* – har tematiken "offentligt/privat" visat sig central. Att kungafamiljen i en monarki är både offentlig och privat är kanske inte så konstigt. Vad som däremot är intressant är hur dessa offentliga och privata positioner konstrueras och används i olika sammanhang. Konstvetaren Ann-Catrine Eriksson visar i sin text hur porträttgenren, i sig definierad som offentlig, har arbetat med begreppen offentlig och privat på olika sätt och med olika resultat. Vad är det konstnärer och beställare vill låta kungen, eller kungafamiljen, representera i denna konstgenre? Etnologen Mattias Frihammar beskriver i sin text hur det inför kungligheters framträdanden arbetas aktivt för att skapa en offentlig version av "de kungliga", men också hur allmänhetens intresse för kungligheter tycks hållas vid liv genom möjligheten att komma bakom den kungliga fasaden. Det finns något i föreställningen om det privata som blir åtråvärt just genom att det döljs bakom en "extraordinär ram", som Frihammar uttrycker det.

Här ser man att dikotomin "offentlig/privat" är nära relaterad med en annan, nämligen dikotomin "kunglig/folklig" eller "kunglig/vanlig". Formulerad på detta

senare sätt synliggörs andra aspekter. Exempelvis smyger det sig ofta in en mer eller mindre uttalad värdering av de två polerna, även om det är långt ifrån entydigt vad som laddas hur och när.

Den svenska kungafamiljen har ofta medvetet visat upp sina så kallade "vanliga" sidor och bjudit in till att se bakom fasaden. I *Året med kungafamiljen* som sänds i Sveriges television årligen vid nyårstid får betraktaren inblickar i det som synes utgöra familjens vardag: semestrar, skolavslutningar och korvstoppning i köket blandas med berättelser om och bildbevis från offentliga representationer. Medie- och kommunikationsvetaren Karin Ljuslinder har studerat dessa TV-sända program och hon beskriver hur de ständigt resonerar med ganska traditionella och könstypiska kulturella föreställningar kring begreppet "familj" – föreställningar som de flesta på ett eller annat sätt kan relatera till. Kungafamiljen är också verksam i funktionen som ställföreträdande familj med att förebildligt uppvisa en repertoar av individ- och familjeriter: julfirande, födelsedagar, förlovningar och bröllop. Det finns alltså poänger att vinna med att problematisera kungahuset inom ramen för det växande intresset för ritualstudier (Midholm, Nordström & Agozzino 2007). Offentliga ceremonier och högtidlighållanden får en särskild dignitet och extra publikt genomslag genom att kungahuset medverkar; alltså är kunglig medverkan en möjlighet att ta ställning till i konsten att göra ritualer, särskilt massmedierade sådana, något som såväl Mattias Frihammar som Alf Arvidsson gör i sina artiklar.

"Året med kungafamiljen" är en produktion som handlar om att beskriva snarare än om att kritiskt granska. Någon vassare udd riktas där därför sällan mot

hur kungafamiljen agerar eller hur de är. Desto vassare är då de skämt som till synes utesluts produceras. Den mest utsatte familjemedlemmen tycks då vara kungen själv. I etnologen Bo Nilssons artikel får vi exempel på de ideologiska och retoriska figurer som återfinns i sådana skämt. Makt, ledarskap, manlighet och sexualitet är centrala teman i en genre som kan fungera både subversivt och konserverande.

Samma pendling mellan ideologisk reproduktion och subversion återfinns i Christina Svens bidrag. Svens, forskare inom ämnet drama, teater, film, arbetar med en läsning av Suzanne Ostens *Sessorna på Haga* från 1976. I pjäsen framställs att vara prinsessa som likställt med att hålla sig till en förbestämd mall som särskiljer sessorna från folket. Upprätthållandet av mallen är en process som är konstruerad; den fungerar och underbyggs även av prinsessorna själva som tvingas acceptera detta och gladeligen gör så, i trygg visshet om att deras privata liv aldrig någonsin avslöjas. Den offentliga myten om kungligheten blir heltäckande, skriver Svens, vad som än händer så förstärks den.

Det finns likheter mellan Ostens pjäs och de skämt som Nilsson skriver om i sin artikel. Båda underminerar men reproducerar samtidigt en maktordning. Båda utgår från, men ifrågasätter också genom att visa hur kungligheterna själva inte förmår leva upp till idealen, kontingensen i den skillnad som skapats mellan kungligheter och folket. Båda arbetar också med igenkännande eller kanske till och med inkännande som metod, något som i fallet med kungaskämten lett till att många tagit parti för kungligheterna och placerat dem i en offerposition.

Men vad betyder det att kungafamiljen

(också) är vanlig? Kan den bli *för* vanlig? Frågan ställdes på sin spets när det blev allmänt känt att kronprinsessan Victoria hade en relation till Daniel Westling, en "man av folket". I *Svensk Damtidning* där man noga följt relationen visade sig frågorna om vad som var folkligt, vanligt och kungligt vara komplicerade. Rapporteringen om paret konstruerade aktivt såväl folklighet och kunglighet som föreställningar om svenskhet och monarki. Daniel Westling tycktes hota en föreställd ordning. Om detta handlar etnologen Anna Sofia Lundgrens bidrag.

Lundgrens artikel visar hur *Svensk Damtidning* i sitt läsartilltal riktade sig som initierade förmedlare till "det svenska folket" och positionerade dem som "undersåtar" men också, paradoxalt nog, i någon mening som "väljare" och "domare" i frågor gällande den svenska kungafamiljens agerande. Kopplingen till svenskhet och nation är kanske inte att förvånas över då det handlar om kungligheter i en monarki. Ändå är "nation/svenskhet" ett tema som synliggör hur kungligheter i sin representation av landet, eller då de representeras i kraft av sig själva, också skapar landet. Detta är tydligt i de kungliga porträtten där vissa föremål medvetet valts ut för att symbolisera nationen Sverige, eller i *Svensk Damtidnings* rapportering där adjektivet "svensk" väljs för att beskriva vissa starkt laddade kvaliteter. I etnologen Alf Arvidssons bidrag om kungabesök i Västerbotten blir det också tydligt hur dessa besök både "initierar och synliggör processer där länets identitet ska kommuniceras utåt, mot en person som förkroppsligar 'makten' i Stockholm". Det som synliggörs i det mediematerial Arvidsson analyserat är en dubbel process av identitetsskapande där Västerbotten som län profilerar sig, men samtidigt in- och un-

derordnar sig i den helhet som, tillfälligtvis materialiserad i den kungliga representantens kropp, är Sverige.

Samtliga bidrag i det här numret av *Kulturella Perspektiv* analyserar representationer i bemärkelser sekundäråtergivningar av kungligheter. Det enda undantaget är Mattias Frihammar som bygger sin text även på egna observationer och intervjuer. Att studera representationer innebär att analyserna kommer att handla om hur olika samhällsinstanser – tidningar, teater, konst, internet, TV – presenterar information om kungahuset. Utgångspunkten är att sådana representationer har betydelse för vad kungahuset och de kungliga uppfattas vara, ja i någon mening vad de *är* och vilka betydelser de därmed reproducerar eller förändrar. Det spelar i den bemärkelsen mindre roll ifall det råder diskrepans mellan representationerna och de kungligas egna självförståelser.

Om relationen mellan kungligheter och nation är tämligen tydlig, liksom även spelet mellan offentlig och privat, kunglig och vanlig/folklig, så finns också andra aspekter med i bilden. Mer eller mindre underliggande förståelser av etnicitet, social klass, ålder, sexualitet och genus organiserar alla hur representationerna kan tolkas. Dessa förståelser situerar också det svenska kungahuset i tiden, och för en institution som vill vara just "i tiden" är det rimligt att fråga sig på vad sätt detta sker.

REFERENSER

- Billig, Michael, 1992. *Talking of the Royal Family*. London: Routledge.
 Billig, Michael, 1995. *Banal nationalism*. London: Sage.
 Blain, Neil & O'Donnell, Hugh, 2003. *Media, Monarchy and Power*. Bristol: Intellect.

- Blehr, Barbro, 2003. "Bryllup, mening og moral. Om kongelige overgangsriter i 2001 og 2002." I: *Tidsskrift for kulturforskning*, nr 1, 39-53.
- Boorstin, Daniel J., 1961. "From hero to celebrity: the human pseudo-event." In: Marshall, P. David (red.), *The Celebrity Culture Reader*. New York & London: Routledge.
- Bowman, Marion, 2000. "Contemporary spirituality and the mourning for Diana." In: *Tradisjon* nr 1.
- Hauan, Marit Anne, 1995. "'Šog halve kongariket.' Kongeferden i Nord-Norge i 1992 – signing eller erobring av eget hjemland?" I: *Tradisjon*.
- Holmes, Su, 2005. "'Starring... Dyer?': Re-visiting Star Studies and Contemporary Celebrity Culture." In: *Westminster Papers in Communication and Culture*, University of Westminster, London, Vol. 2(2): p. 6-21 (Online).
- Jaffe, Aaron, 2005. *Modernism and the Culture of Celebrity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jönsson, Mats & Lundell, Patrik (red.), 2009. *Media and Monarchy in Sweden*. Göteborg: Nordicom.
- Klinkmann, Sven-Erik, 2002. "Berättelsen om prinsessan Diana." I: Klinkmann, Sven-Erik (red.), *Populära fantasier: Från Diana till Bayou Country*. Vasa: Scriptum.
- Marshall, P. David, 2006. *The Celebrity Culture Reader*. New York & London: Routledge.
- Midholm, Lena; Nordström, Annika & Agozzino, Maria Teresa (eds.) 2007. *The Ritual Year and Ritual Diversity: Proceedings of the Second International Conference of the SIEF Working Group on The Ritual Year, Gothenburg June 7-11 2006*. Göteborg: Institutet för språk och folkminnen.
- Negra, Diane, 2001. *Off-White Hollywood. American Culture and Ethnic Female Stardom*. London: Routledge.
- Redmond, Sean & Holmes, Su (red.), 2007. *Stardom and Celebrity. A Reader*. Sage.
- Turner, Graeme, 2004. *Understanding Celebrity*. London: Sage.
- Tønnessen, Elise Seip, 2003. "Kronprinsbryllupet som nasjonalt gledespill." I: *Tidsskrift for kulturforskning*, nr 1, 27-38.
- Walter, Tony (ed.), 1999. *The Mourning for Diana*. Oxford: Berg.
- Wober, Mallory, 2000. *Media and Monarchy*. Huntington: Nova Publishers.
- Wyller, Torill, 1994. "Kongen som helt." I: *Tradisjon*.
- Åse, Cecilia, 2006. "En nationell njutning. Kropp och kön i kungliga årsböcker." I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1.
- Åse, Cecilia, 2008. "Vi är överens: Om monarki och demokrati." I: Lundberg, Urban & Tydén, Mattias (red.), *Sverigebilder. Det nationellas betydelse i politik och vardag*. Institutet för framtidsstudier, Stockholm.

SUMMARY

For Sweden – With the Times?
(För Sverige i tiden?)

The theme of this issue of *Kulturella Perspektiv* is cultural perspectives on the Swedish royal family. Academic cultural approaches to monarchies and royal families are unusual, maybe because royalties are generally considered to be outdated political symbols. However during the last two decades there has been a growing interest within Nordic research on the royal families' mass media exposure. This is in line with a far more extended tradition in Great Britain comprising studies on the relations between monarchy and media, as well as on ideas on nationalism and national identity. Many of the articles in this issue touches on questions of mass media and nationalism in a similar way. Since studies on monarchies and the royal family are rare even in an international perspective we have found another quite new interdisciplinary field of research that serves our purposes well – celebrity studies. Celebrity studies focuses on both the production and the consuming of celebrities, on how audiences, groups or individuals use and reproduce celebrities. Since royalties are losing in political power they are now turned into high-rank celebrities with unquestionable fame since birth. But how is royal celebrity performed and what kind of values are connected with it? All articles, except one, focus on representations of the the Swedish royal family, in painted portraits, an annual tv-show, satire and humour programmes, a theatre play etc. One common theme in the articles is the dichotomy private/public. Different understandings of private/public is used and/or constructed for various reasons.

Keywords: royal family, celebrity studies.